

7. Слабошпицький М. Штрихи до портрета. Приклад А. Дімарова / М. Слабошпицький // Літературна Україна. – 1997. – № 20. – С. 2;
8. Харчук Б. Живопис людських доль / Б. Харчук // Україна. – 1987. – № 3. – С. 4;
9. Штонь Г. А. Дімаров / Г. Штонь // Слово і час. – 1995. – № 5–6. – С. 12–17;
10. Штонь Г. А. Дімаров: літературний портрет / Г. Штонь. – К. : Радянський письменник, 1987. – С. 150.

Грицаюк М. М., студ.,
Інститут філології, КНУ імені Тараса Шевченка

**ПРОБЛЕМНО-ТЕМАТИЧЕСКИЙ И ПОЭТИКАЛЬНЫЙ
АСПЕКТЫ СБОРНИКА «СЕЛЬСКИЕ ИСТОРИИ» А. ДИМАРОВА**

Исследуется проблемно-тематический и поэтический аспекты творчества А. Димарова (сборник «Сельские истории»).

Ключевые слова: жанр, «история», тема, поэтика, образ.

Hrytsaiuk M. M., student
Institute of Philology, Taras Shevchenko University of Kyiv

**THE PROBLEM-TEMATIC AND POETIC ASPECTS IN THE
COLLECTION “RURAL HISTORIES” BY A. DIMAROV**

The article investigates the problem-thematic and poetic aspects of A. Dimarov creative work (collection “Rural histories”).

Key words: genre, “histories”, theme, poetics, image.

УДК 821.121.206

Гудзенко О.П., к. філол. н., науковий співробітник
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

**ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ТВОРЧОСТІ
ПИСЬМЕННИКІВ РОЗСТРІЛЯНОГО ВІДРОДЖЕННЯ**

Розглянуто творчість письменників Розстріляного Відродження крізь призму осмислення проблеми національної ідентичності. Національна ідентичність як усвідомлений вибір особистості стає ключовим елементом ху-

дожнього тексту. Це продукує нові змісти, впливає на композицію (фінал творів, як правило, є трагічним), а інструментом реанімації української національної свідомості стає мова.

Ключові слова: національна ідентичність, Розстріляне Відродження, усвідомлений вибір особистості, українізація.

Проблема національної ідентичності сьогодні постала з особливою, кривавою гостротою: зійшла вбивча зоря 2014 року і зараз, просто у цей момент – і це у ХХІ столітті! – на території унітарної держави Україна гинуть її громадяни, відстоюючи своє право на національне самовизначення, борючись за власні ідеали й переконання. Тому актуальність статті полягає у екстраполяції досвіду митців епохи Розстріляного Відродження на сучасні події та залучення історичного контексту, без якого ходіння України по колу невдалого виборювання власної державності й незалежності, на жаль, є неминучим.

У енциклопедичному словнику з культурології ідентичність визначається як психологічне уявлення людини про своє «Я», яке характеризується суб'єктивним почуттям своєї індивідуальної самототожності і цілісності, ототожнення людиною самої себе (частково усвідомлене, частково неусвідомлене), з тими чи іншими типологічними категоріями.

Національна ідентичність базується на відношенні «Я – Інший», на визнанні «Іншого», і, на відміну від етнічної, обіперта на свідомий вибір і залежність від раціональних чинників – усвідомлення суб'єктом ідентифікації (особою, етнічною групою, нацією) історичних, громадянських, політичних цінностей. Е. Сміт, зокрема, виділяє такі спільні риси, що характеризують національну ідентичність: історична територія як рідний край, спільні міфи та історична пам'ять, спільна масова, громадянська культура, єдині юридичні права і обов'язки всіх членів суспільства, спільна економіка з можливістю пересуватися в межах національної території [Сміт 1994].

У сучасному суспільствознавстві України переважає думка, що український народ існує з прадавніх часів: етнокультурна спільнота виникла у період Київської Русі. Деякі історики вважають, що визначальним періодом у формуванні національної свідомості українців і української нації стало саме ХХ століття, пов'язуючи зміни в національній свідомості передусім зі зрушеннями в соціально-економічній площині, із трансформацією українського суспільства з аграрно-традиційного в модерно-індустріальне [Кравченко 2011]. Та ця трансформація проходила не гладко – її тлом стали згортання національно-визвольного руху, репресії проти заможного селянства, яке було основою українського аграрного світу, колективізація, голодомор, що змусив трударів від землі мігрувати у більш ситі міста, Друга світова війна, сталінщина, новітнє рабство у вигляді колгоспів...

Про послідовність втілення новою владою царської політики винищення української ідентичності свідчить і так звана українізація (коренізація) – процес укорінення компартійних радянських структур влади в національних республіках, оволодіння управлінцями мовами і культурними традиціями місцевого населення. Драматург Микола Куліш в «Мині Мазайлі» опукло зображує типове ставлення цих управлінців до українізації крізь призму світобачення напіванекдотичної тьоті Моті з Курська: «Лучше быть изнасилованной, чем украинизированной». Дехто серед консервативного партійного керівництва (Д. Лебідь) намагався пояснити таку відразу комуністичної еліти до всього українського боротьбою двох культур: російської урбанізованої і тому – пролетарської, «прогресивнішої», і української – селянської, а отже відсталі. За аналогією – і щодо мови: прогресивна російська – мова мішуків, за українською ж на довгі десятиліття – чи не й до сьогодні! – закріпився статус провінційної говірки, і кожен селянин, втрапляючи до міста, налаштувався на всюдисущу російську мову свій чутливий соціальний камертон.

Микола Куліш у уста свого героя – проукраїнськи налаштованого дядька Тараса – вкладає пророче попередження сучасникам про трагічну підступність політики совітської влади: «Їхня українізація – це спосіб виявити всіх нас, українців, а тоді знищити, щоб і духу не було». Отже, істинна мета українізації не була таємницею для сучасників, тому й набула в колах української інтелігенції популярності відмова від російського шляху розвитку, втілена в «Геть від Москви!» Миколи Хвильового. Вбачаючи у радянській Росії послідовника царату, письменник сповідує принципи «азійського ренесансу» і постулює: існує чітке протистояння Росії та Європи, Україна має вибрати, за ким іти, і для нього вибір є очевидним – Європа, світова спільнота.

Багато хто передчував тимчасовий характер українізації, і справді, на початку 30-х років, коли вона виконала свої завдання, її було згорнуто, активних діячів – звинувачено в українському буржуазному націоналізмі, ув'язнено або доведено до самогубства. Це сигналізувало про початок масового цькування національної інтелігенції. Розстріляне Відродження – це саме про тих, хто розбудовував українську національну ідею на новому історичному етапі і за неї не пошкодував життя.

У післяреволюційний період більша частина старої інтелігенції змушена емігрувати, що створює вільну творчу нішу водночас із кризовою потребою оновлення культури. Цю нішу починають займати нові діячі, і усі вони у своїх творчих пошуках орієнтуються на мистецькі орієнтири Європи. Розстріляне Відродження – духовно-культурне та літературно-мистецьке покоління 20-х – 30-х років ХХ ст. в Україні, «яке дало високохудожні твори у галузі літератури, філософії, живопису, музики, театру і яке знищив тоталітарний

сталінський режим» (визначення за українською Вікіпедією). І то знищив не тільки фізично – духовне і моральне нищення було спеціалізацією нової влади. І закатовані (Валер'ян Підмогильний, Валер'ян Поліщук, Марко Вороний, Микола Куліш, Микола Хвильовий, Михайль Семенко, Євген Плужник, Микола Зеров, Лесь Курбас та багато інших), і ті, хто вижив у тюрмах і концтаборах (Іван Багряний, Остап Вишня, Борис Антоненко-Давидович, і ті, хто уник репресій, але творчість засуджувалася радянською владою. (Леонід Чернов, Олександр Богомазов, Гнат Михайличенко, Юрій Клен), і ті, хто пристосувався до обставин і поміняв божий дар на «компартійного коника» (Максим Рильський, Павло Тичина, Володимир Сосюра, Іван Кочерга й багато інших), і ті, що належать до покоління діячів початку ХХ століття, а не 1920-30-тих років, проте завдяки політиці українізації активно включились в процеси з розбудови української літератури, культури, науки (Людмила Старицька-Черняхівська, Микола Вороний, Сергій Єфремов, Гнат Хоткевич та ін.) – українське Розстріляне Відродження складається з сотень імен.

Картина буття, створена митцями Розстріляного Відродження, обов'язково включає в себе національний складник – мов міфічний Антей, саме з рідної землі черпає силу письменницький геній. Навіть якщо з нею на якомусь етапі територіально не пов'язаний. У Івана Багряного, який, як відомо, змушений був емігрувати з батьківщини, приміром, у романі «Тигролови» Україна постає у образі потягів. Перший – ешелон смерті ОГПУ-НКВД, що перевозить приречених на заслання й загибель на краю світу, на Магадані українців: «Кияни, полтавчани, кубанці, херсонці – діти іншої, сонячної землі й іншого, сонячного моря» (промовистим є той факт, що у переліку українського люду зазначені й кубанці, які сьогодні є надійно вписаними до т.зв. «русскава міра»).

Другий потяг прямує назустріч, із Владивостока до Москви, і по-народному зветься «Експрес, которий возіт дрова і лес» – у жахливих нелюдських умовах вантажного поїзда тижнями гибнуть подорожуючі. Та мова потяга – знову українська, бо він перевозить людей зі всьенкої України і, власне, вже в ту Україну перетворився: «З гомону, уривків фраз, з дотепів, з уривків пісень та прокльонів поставало дивне вражіння... Григорієві здавалось, що він потрапив додому. Вагон говорив всіма діалектами його – Григорієвої – мови: полтавським, херсонським, чернігівським, одеським, кубанським, харківським... Основний контингент його пасажирів – Україна, ота зірвана з місця й кидана по всіх світах».

Завдячуючи уведенню образу потяга українська національна ідентичність у творі нівелює чинник територіальний, вивисується над ним і поширюється на той огром закинених за трисвіти від батьківщини українців: зі своєї волі чи з примусу – однаково. Не випадково ж віднайдено головним героєм

роману Григорієм Многогрішним за тисячі кілометрів від рідної землі, аж на кордоні з Маньчжурією, український світ – із васильками за образами, біленою хатою і навіть місцевим Києвом. Українці не асимілюються з місцевим населенням, говорить автор, а все навколо перетворюють на Україну однією лише своєю присутністю: культивують простір в українському дусі, змінюють навіть архітектуру, вирощують городні культури, не притаманні для цієї місцевості, дають українські назви місцевим поселенням. І засобом консолідації українства, на думку І. Багряного, є саме рідна мова.

Однак українська мова в період бездержавності виступає на сторожі української національної ідентичності уже не вперше. Українська літературна мова на народнорозмовній основі почала вироблятися наприкінці 18 – на початку 19 ст. – саме тоді, коли українську державність було знищено. Так мова стала інструментом реанімації української національної свідомості [Русанівський 2002, с. 149]. Причому у слововживанні не бачимо особливого прогресу – «самотійна» на визначення України було жупелом в Російській імперії на початку ХХ століття, страхає росіян і сьогодні, викликаючи кривий усміх.

Головний герой оповідання «Фавст» Григорія Косинки Прокіп Конюшина – той самий селянин із «самотійних». Однак його портрет, виписаний грубими поверховими мазками, набуває специфічних рис і корелює з уведеним, вочевидь, для контрасту, образом типового селянина-сараки Конончука – безграмотність, воші, середньовічна темнота.

До Прокопа Конюшини з перших днів у тюрмі прилипає прізвисько Фавст. На закиди катів – ти, мовляв, освічений, свідомий, чому брав участь у повстанні – він говорить так: «Пішов, не можна не йти. Бо коли підпалили хату Грицькові та Омелькові, то вони тільки тоді за вила і гідність свою згадують ... мені ж, самі казали, людині свідомій, треба свідомо і прямо у вічі ворогові дивитися». Одвічне українське «моя хата скраю», що погубило український національно-визвольний рух, і загальна пасивність людей перед обличчям жорстокого ворога – внутрішні антитетика Конюшини. Ілюструє настрої селянства і напис на стіні карцера, в якому перед розстрілом сидять засуджені:

«Сліпе село лютує,

А Україна кровю харка».

Конюшина – далеко не романтичний ідеаліст, не безумно-безстрашний фанатик ідеї, він добре знає, яким буде його фінал: «У мене він (Христос) не воскресне». Йому дороге власне життя, але переступити через себе і ціною зради тих, хто був пліч-о-пліч, купити його у ворога він не може. Коли на-решті розв'язка життя наступає, Прокіп у страху й безпам'ятстві ріже руки і пише на стіні камери велику літеру У – Україна. Кров'ю.

Жаский і промовистий образ українця, що навіть перед смертю думає не про себе, а про свою землю як найвищу ідею, протиставлено постаті ката,

що теж не є чужинцем, – він свій, земляк: «Веселий він, звичайно, завжди у такі урочисті хвилини». Причина веселощів банальна – горілка, якої випито уже без міри. Таким чином, і жертва, і кат – українці за національністю, та не українці за сприйняттям, бо один захищає український світ ціною власного життя, другий – вбиває. Якби нація консолідувалася, поява ката «зі своїх» була б неможливою, а отже Україна стала б непереможною. Та, як відомо, історія не оперує дієсловами умовного способу: від рук своїх гинули і гинуть тисячі українців. Щоб загострити протистояння свій по крові – чужий по духу, письменники часто вдаються до змалювання трагічного поєдинку між членами однієї родини. У Юрія Яновського, зокрема, це боротьба між собою рідних братів, яких виходувала одна мати («Чотири шаблі»). Символом кризи національної ідентичності, вбивства України, всього українського в собі вважаємо і сцену знищення власної матері героєм новели «Я» («Романтика») Миколи Хвильового. Пасторальна Україна, яку уособлює мати: з чорнобривцями, м'ятою, лампадкою перед тьмяною іконою, – їй не місце у душі героя, що запалився радянською гарячкою соціального раю – «загірних озер невідомої прекрасної комуні». Криза ідентичності веде до загибелі частини власного «Я» – передчуття фізичної смерті особистості.

У «Патетичній сонаті» Миколи Куліша проблема національної ідентичності постає з первісною гостротою – тільки-но отримала лункий розголос у суспільстві поява «Днів Турбіних» Михайла Булгакова – цього київського росіянина, і Куліш у відповідь створює яскраву замальовку пореволюційного суспільства, де проукраїнськи налаштованій людині вже не відведено ролі «сірої» сили, а українська ідентичність лунає в повний голос сонатою Бетховена, і над нею полощуть знамена. Для письменника очевидно, що і стара формація – Петроцькі з їх проімперським баченням, і нова сила – східняки-більшовики однаково чужі українському світові й націлені на знищення його ідентичності, привласнення усіх здобутків. Саме тому й гине втілення національної ідентичності українця Марина – у нових реаліях українському патріотові не вижити. Її смерть від руки свого ж, українця – сигнал того, що маховика репресій уже запущено, жорна перемолотять сотні тисяч винних лише в тому, що люблять свою мову і свою землю.

Доводиться констатувати той факт, що фінал художнього твору аналізованого періоду – як правило, трагічний. Оскільки, незважаючи на визвольний рух, українську державність було знищено, життя кожного українця, що має в серці батьківщину, теж підлягає нищенню – духовному чи фізичному. Оскільки національна ідентичність може бути інтерпретована як завершальний акт процесу усвідомлення індивідом чи соціальною групою своєї приналежності до певного національного утворення, як підсумок прийняття ними цінностей, норм, ідеалів, якими керується ця нація, як результат оволодіння

індивідом сукупністю знань про історичний шлях, який пройшла та чи інша нація, про її долю і призначення, про місце серед інших націй [Искусство 2007, с. 132], картина буття українця на тлі здобуття ним національної ідентичності у творчості митців Розстріляного Відродження виписана криваво-чорними фарбами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Искусство и цивилизационная идентичность: Отв. ред. Н.А. Хренов. – М.: Наука, 2007. – 603 с.
2. Кравченко Б. Україна, імперія, Росія. Вибрані статті з модерної історії та історіографії. – К.: Критика, 2011. – 542 с.
3. Русанівський В.М. Історія української літературної мови: підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів 2-е видання, доп. і перероб. – К.: АртЕк 2002. – 424 с.
4. Сміт Е. Національна ідентичність. – К.: Основи, 1994. – 411 с.

Гудзенко Е. П., научный сотрудник,
Института филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ПРОБЛЕМА НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В ТВОРЧЕСТВЕ ПИСАТЕЛЕЙ РАССТРЕЛЯННОГО ВОЗРОЖДЕНИЯ

Рассмотрено творчество писателей Расстрелянного Возрождения сквозь призму осмысления проблемы национальной идентичности. Национальная идентичность как осозанный выбор личности становится ключевым элементом художественного текста. Это продуцирует новые смыслы, влияет на композицию (финал произведений, как правило, трагичен), а инструментом реанимации украинского национального сознания становится украинский язык.

Ключевые слова: *национальная идентичность, Расстрелянное Возрождение, осозанный выбор личности, украинизация.*

O. Gudzenko, PhD, scientific associate,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

PROBLEMS OF NATIONAL IDENTITY IN THE CREATIVE WORK OF WRITERS OF EXECUTED RENAISSANCE

The article considers creative work of Ukrainian writers of so called Executed Renaissance through the prism of understanding the problem of national identity.

National identity as a conscious choice of the individual becomes a key element of text. It produces new content and affects the composition (outcome of the story is usually tragic). Language becomes a means of revival of the Ukrainian national consciousness.

Key words: *national identity, Executed Renaissance, an informed choice of the individual, ukrainization.*

УДК 821.161

Даниленко В., докторант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ОБРАЗИ ЖЕРТВИ І КАТА У ТВОРАХ ЮРІЯ ГОРЛІСА-ГОРСЬКОГО

У статті з позицій постколоніальної критики аналізуються образи жертви і кати у творах Юрія Горліса-Горського. Розкриваються психологічні мотиви опору жертв репресіям, страху, підкупам, пропаганді, за допомогою яких тоталітарна система розправлялася з повстанцями та українською інтелігенцією.

Ключові слова: *постколоніальна критика, червоний терор, людина абсурду, психологію в'язня, садизм.*

Юрій Горліс-Горський – екзотична постать української літератури. Він був старшиною армії УНР, учасником Першого зимового походу, одним із керівників Холодноярської Республіки, організатором українського підпілля на Поділлі в 1922-1924 роках, політичним в'язнем російських тюрем та психіатричних лікарень і загинув у баварському місті Новий Ульм, ставши жертвою українських емігрантських політичних пристрастей.

Погляд на літературу письменника-воїна цікавий з позицій постколоніальної критики. Адже світогляд воїна – це чоловічий погляд на світ під кутом зору ризиків і прийняття вольових рішень, які можуть змінити ситуацію. У ХХ столітті такий чоловічий дискурс не вітався не лише в літературі, а й у суспільстві, інтегрованому в Австро-Угорську, Російську імперію та Радянський Союз. Всі колонізатори воліли бачити в українцях покірних слуг, які сумирно працюють на імперію, не піддаючи жодному